

**TÜRKÇE TE'LİF EDİLMİŞ BİR BELÂGAT KİTABI:
ŞERÎFÎ'NİN *HADİKATÜ'L-FÜNÛN* İSİMLİ ESERİ**

Mücahit KAÇAR*

Özet

Belâgat ilminin temel kural ve metotları, Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlamak amacıyla tefsir ve kelimeler âlimleri tarafından Arap dilinin kuralları içerisinde ortaya konmuştur. Arap dilcileri tarafından yazılan eserler Osmanlı'da genelde yine Arapça olarak şerh edilmiştir. Osmanlı Devletinin Klasik döneminde Belâgat hakkında Türkçe yazılmış eser sayısı oldukça azdır. Bilinen eserler de doğrudan belâgati konu edinmemişlerdir. Çalışmamıza konu olan *Hadikatü'l-Fünûn*, Şerîfî'ye ait olup eserde belâgat konuları hakkında izahlı beyitler eşliğinde açıklamalar bulunmaktadır. Eser, belâgate dair Türkçe müstakil bir eser olması bakımından önemlidir.

Bu çalışmada, öncelikle Klasik dönemde belâgat hakkında yazılmış Türkçe eserlere kısaca değinildikten sonra *Hadikatü'l-Fünûn*'un belâgat tarihi içindeki yerine değinilecek ve daha sonra da muhteva özellikleri hakkında ayrıntılı bir özet ve değerlendirme yapılacaktır. Çalışmamıza konu edilen *Hadikatü'l-Fünûn*'un gerek muhtevası gerekse de yazarının konuların anlatımında takındığı eleştirel tavır nedeniyle Türkçe yazılmış belâgat eserleri içinde özgün bir yere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, şu andaki bilgilerimize göre *Hadikatü'l-Fünûn*'un Türkçe te'lif edilmiş ilk belâgat kitabı olduğunu da söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Edebî sanatlar, *Hadikatü'l-Fünûn*, Şerîfî.

**A BOOK ABOUT *ELOQUENCE* WRITTEN IN
TURKISH: THE BOOK OF SHERÎFÎ, *HADİKATÜ'L-
FÜNÛN***

Abstract

Eloquence is a scientific method developed by Islamic scholars in parallel with Arabic Grammar for the purpose of a better understanding of the Kor'an.

* Yrd. Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mukac80@gmail.com.

In the Ottoman Period, the interpretations and commentaries of the Arabic books of eloquence were again made in Arabic more often. There are a few texts in Classical Otoman Era, about eloquence written in Turkish. *Hadikatü'l-Fünûn*, the one of them, was written by Sherifi who was one of Ottoman poets. This book gives information about terms of eloquence by means of couplets. This eloquence book is important for Turkish Literature as it was written in Turkish. We can say that *Hadikatü'l-Fünûn* is an original book in terms of both content and presentation style. According to current knowledge, this eloquence book can be the first book written in Turkish.

In this study, after a short description of the works on eloquence, this book will be mentioned in the history of eloquence and *Hadikatü'l-Fünûn*'s content will be presented with evaluations.

Key Words: Eloquence, Figurative language, *Hadikatü'l-Fünûn*, Sherifi

Belâgat ilminin temel kural ve metotları, Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlama ve mucize olma yönünü gösterme gayesiyle tefsir ve kelâm âlimleri tarafından sağlam hale getirilmiştir. Câhız, Abdülkâhir Cürçânî ve Zemahşerî gibi belâgatle uğraşan zatlar, bu ilmin temel kurallarını Arap dilinin kuralları dâhilinde sağlam bir şekilde ortaya koymuşlardır¹. Osmanlı döneminde de medreselerde birçok belâgat eserinin yanında özellikle Sekkâkî'nin *Miftahu'l-Ulûm* isimli eserinin el-Kazvinî tarafından *Telhisü'l-Miftah* ve Taftazânî tarafından da *el-Mutavvel* isimleriyle yapılan şerhleri okutulmuştur. Hem Arapçanın Müslüman toplumların ortak ilim dili olması hem de Osmanlı medreselerinde müderrislerin rahatlıkla Arapçayı okuyup yazabilmeleri belâgat alanında yazılan temel eserlerin Türkçe yapılmış şerh ve tercümelerinin az olmasınasebep olmuştur². Fakat Türkçeye tercüme edilmeyen bu eserlerin

¹ Belâgat ilminin târîhî Gelişimi için bkz: M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 8. Baskı, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2010, s. 17-26.; Belâgatin târîhî gelişimi içerisinde mantık, felsefe ve edebiyatın ağırlıklı olduğu farklı belâgat ekolleri oluşmuştur. "Meşârika", "megârîbe" ve "Arap ve Bülegâ" isimleriyle anılan bu belâgat ekolleri hakkında bkz: Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, Erzurum 1988, s. 115-127.

² Anadolu sahası Klasik Türk Edebiyatında belâgatle ilgili eserlerin Türkiye kütüphanelerinde bulunan az sayıdaki Türkçe tercüme ve şerhleri hakkında geniş bilgi için bkz: Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2011.

Osmanlı medreselerinde ders veren müderrisler tarafından yine Arapça yapılmış yüzlerce şerhi kütüphanelerimizde bulunmaktadır.³

Türkçe’de klâsik tarzda belâgat çizgisini takip eden kitaplar olmamakla birlikte belâgatın bazı bölümlerini konu edinen birkaç eser bulunmaktadır.⁴

Şeyh Ahmed el-Bardahî (d.850/1446-7)’nin *Kitâb Câmii Envâi’l-Edebi’l-Fârisi*⁵ isimli eserinin (yazılış tarihi: 907/1502) son bölümünün adı “der kısm-ı şi’r ü tecnisât ü teşbihât-ı gazeliyât ve mecaz-ı mürsel ve aruz ve asl-ı ta ‘miye” olup buradan da anlaşılacağı gibi eser doğrudan belâgatle ilgili değildir. Muslihiddin Mustafa Sürürî(1491-1562)’nin *Bahrü’l-Maârif*⁶ isimli eseri (yazılış tarihi: 956/1549) ise benzetmeleri konu edinen üçüncü bölümüyle belâgat açısından değerlidir. Daha çok şiir istilâhları, arûz ve kafiye ile ilgili olan bu eserin de bir belâgat kitabı olmadığı ortadadır. Muidî (XVI.yy.) *Miftahu’t-Teşbih*⁷ isimli eserinde,şiir yazmak isteyenlere teşbih konusunda yol gösterme amacıyla sevgilinin azalarına ait benzetmeleri konu edinmiş olup bu eserde belâgat kitabı olarak değerlendirilemez.Müstakimzâde Sadeddin(öl.1788) tarafından yazılan *Istilahât-ı Şi’riyye*⁸(1187/1773) isimli küçük risalenin baş tarafında şiir hakkında birtakım açıklamalar bulunmakta ve eserde arûzun anlaşılması için bazı edebiyat terimleri verilmektedir. Buna benzer başka bir şiir istilâhları kitâbı da XVII. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Alî b. Hüseyin Amâsî’nin *Risâletün Mine’l-Arûz ve Istilâhi’ş-Şi’r* isimli eseridir. Eserin adından da anlaşılacağı üzere asıl olarak aruz konusunda yazılmış olan bu

³ Bu eserlerin kısa bir listesi, Osmanlı medreselerindeki belâgat eğitimi ve çalışmaları için bkz: M.A. Yekta SARAÇ, “Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları”, *Journal of Turkish Studies*, Harvard University, C. XXVII, 2004, s. 311-344.

⁴ Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için M. A. Yekta Saraç, “Türk Edebiyatında Belâgat ile ilgili Yazılan ilk Türkçe Eserlerin Değerlendirilmesi”, *Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kayseri, 12-13 Nisan 2001.

⁵ Bu eserle ilgili çalışmalar için bkz: Kemal Eraslan, “Eski Bir Belâgat Kitabı”, *Birinci Millî Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 1986, 6-9 Şubat 1978; Kâzım Yetiş, “XVI. Yüzyıl Başında Yazılmış Bir Kavâid-i Şiiriyeye Risâlesi”, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sy. 29, İstanbul, 2000, s. 285-343

⁶ Bu eser hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz: Yakup Şafak, “Sürürî’nin Bahrü’l-Maârifî ve Bu Eserdeki Teşbih ve Mecâz Unsurları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Konya, 1997, s. 217-235.

⁷ İsmail Erünsal, “Muîdî’nin Miftâhu’t-Teşbih’i”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. VII-VIII, İstanbul 1988, s. 215-272.

⁸ Harun Tolasa, “XVIII. Yüzyılda Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü: Müstakimzâde’nin Istilâhâtü’ş-Şi’riyye’si-I”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, sy. 1, 1982, s. 221-229.

risalede de muammâ, cinas, ihâm ve teşbih gibi edebî sanatlar hakkında özet mahiyetinde bilgiler bulunmaktadır.⁹

Belâgat konusunda Türkçe te'lif edilen ilk kitap olarak kabul edilen *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha*¹⁰, İsmail Ankaravî'ye (öl.104/1631) ait olup, yazarı tarafından *Telhis*'i anlamak isteyenler için yazıldığı ifade edilmektedir. Eserde beyân ve bedî hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Bu eserden sonra Türkçe te'lif edilmiş eserlerin yazımı devam etmiştir.

Türkçe te'lif edilmiş bu mensûr eserlerden başka Enderunlu Hasan Yâver'in (d. 1179/1765) *manzumolarakte*'lîf ettiği *Kitâb-ı Fenniyye-i Eş'âr* isimli eseri de şiire ve söz sanatlarına dair manzum ve müstakil bir mesnevi olması bakımından önemlidir. *Kitâb-ı Fenniyye-i Eş'âr*'da teşbih, cinas, kinaye, tezdad, teşbih-i belîğ, tevriye, iham, iltifat, terdid, ıslâh-ı şi'r, ilmâm, ta'lîk-i muhâl ve fikr-i iddi'âi gibi sanatlar örneklerle açıklanmaktadır.¹¹

Hadîkatü'l-Fünûn

Yukarıda da vurgulandığı üzere belâgat konusunda Türkçe te'lif edilen ilk kitap İsmail Ankaravî'ye (öl.104/1631) ait olan *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha* olarak kabul edilmektedir. Araştırmacılar tarafından belâgat kitabı olarak sunulan diğer eserlerin ise müstakil olarak belâgatle ilgili olmadıklarını yukarıda belirtmiştik. Şu ana kadar yapılan araştırmalara göre, doğrudan belâgati konu edinen bir eserin varlığı bilinmemekteydi. Fakat Süleymâniye ve Millet kütüphanelerinde birer nüshası bulunan ve kaynaklarda XVI. yüzyıl şairlerinden Şerîfî'ye ait olduğu belirtilen *Hadîkatü'l-Fünûn* isimli bir belâgat kitabı bulunmaktadır. *Hadîkatü'l-Fünûn* belâgati konu edinen müstakil bir eser olması bakımından dikkat çektiği ve şu andaki bilgilerimize göre Türkçe te'lif edilmiş ilk belâgat kitabı olabileceği için çalışmamızda ayrıntılı bir şekilde muhtevası bakımından tahlil edilecektir.

Yukarıda da değinildiği gibi *Hadîkatü'l-Fünûn*'un iki nüshası mevcuttur. Birinci nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Lala İsmail Koleksiyonu'nda 409 numarada kayıtlıdır. Eserin başlığında *Hâzihi Risâletün ismuhâ Hadîkatü'l-*

⁹ Bu eserin ayrıntılı incelemesi ile Bardahî ve Sürûrî'nin eserleriyle karşılaştırılması için bkz: Menderes Coşkun, "Edebî Terimler ve Aruzla İlgili Bir Eser: Ali b. Hüseyin Hüsameddin Amâsî'nin *Risâletün Mine'l-Aruz ve Istılâhi's-Şi'r*", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 8, İstanbul 2003, s. 97-130.

¹⁰ Abdülkadir Summak, *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâha*, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa 1999.

¹¹ Bu eserin metni için bkz: Mücahit Kaçar, "Şiire ve Söz Sanatlarına Dâir Bir Mesnevî: Hasan Yâver'in "Kitâb-ı Fenniyye-i Eş'âr" İsimli Eseri", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sy. 40, İstanbul 2011, s. 99-154.

Fünûn yazmaktadır. 74 varaktan oluşan nüsha, okunaklı bir nesih hattıyla yazılmış olup her sayfada 15 satır bulunmaktadır. İbarenin âyet veyahadis olduğuna dâir kelimeler (kavluhu te'âlâ, kavluhu a.s. vb.), şair isimleri, bölüm başlıkları, nazım-nesir ifadeleri ve nokta görevi gören işaretler kırmızı renkli mürekkeple yazılmıştır. Eserin kim tarafından hangi tarihte istinsah edildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Hadikatü'l-Fünûn'un ikinci nüshası Millet Kütüphanesi AE Edebiyat 170 numarada bulunmaktadır. 52 varaktan oluşan bu nüsha da harekeli nesihle yazılmış olup her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Bu nüshada da eserdeki bölüm başlıkları, nazım-nesir ifadeleri vb. açıklayıcı ibareler kırmızı renkli mürekkeple yazılmış olup kim tarafından hangi tarihte istinsah edildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Hadikatü'l-Fünûn; gerek eserin sebab-i te'lif bölümünde gerekse de eserde yer alan şiiirlerdeki mahlas beyitlerinde kendisini Şerîfi mahlasıyla tanıtan biri tarafından kaleme alınmıştır. Mahlası dışında kendisiyle ilgili olarak başka bilgi vermediği için, müellifin bilinen Şerîfi'lerden hangisi olduğu konusunda eserden hareketle kesin bir şey söylemek zordur. Kaynaklara bakıldığında *Hadikatü'l-Fünûn*ve yazarı hakkında bilgi veren iki eserle karşılaşmaktayız. Bunlardan birincisi Ali Emîrî Efendi'nin *Tezkire-i Şu'ârâ-yı Âmid* isimli tezkiresidir. Bu eserinde Diyarbakırlı şairlerden bahseden Ali Emîrî, Diyarbakır'da tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a giden Şerîfi'nin *Hadikatü'l-Fünûn* isimli aruza ve edebi sanatlarla dair bir eseri olduğunu ve bunu Sinan Paşa'ya ithaf ettiğini bildirmektedir.¹² Aşağıda eser hakkında ayrıntılı bilgi verirken göstereceğimiz üzere Şerîfi de sebab-i te'lif bölümünde “*merd-i meydân-ı belâgat ve dilîr-i 'arşa-i feşâhat muhibb-i büleğâ ve şefîk-i fuşahâ*” şeklinde belâgatle ilgili terimler kullanarak Sinan Paşa'yı övmekte ve anlatılan konulara örnek olarak Sinan Paşa övgüsünde yazdığı şiiirleri vermektedir.*Hadikatü'l-Fünûn*'u Diyarbakırlı Şerîfi'ye ait gösteren diğer kaynak da Bursalı Mehmed Tâhir'dir. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*'nde “*beyân ve bedî'den bâhisSinân Paşa nâmına Türkçe te'lif edilen Hadikatü'l-Fünûnsâhibi Şerîfi'nin de bu zât olması me'mûldür*”¹³ ifadeleriyle bu eserin Diyarbakırlı Şerîfi'ye ait olabileceğini söyler. Her ne kadar Alî Emîrî'nin ifadelerinde bir kat'îlik söz konusu olsa da, *Hadikatü'l-Fünûn* hakkında bu iki kaynakta verilen bilgiler tevsike muhtaçtır. Elimizde de bu eserden bahseden

¹² Ali Emîrî'nin 217 Diyarbakırlı şairi anlatan bu eserinin nüshaları Millet Kütüphanesi AE Tarih 781 ve İÜ Kütüphanesi TY 3914'te bulunmaktadır.

¹³ Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), C. 2, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2000, s.256.

başka kaynak olmadığı için *Hadikatü'l-Fünûn*'un bahsi geçen Diyarbakırlı Şerîfi'ye ait olduğu konusunda kat'î bir şey söylemek zordur.

Hadikatü'l-Fünûn'da hem sebab-i te'lif bölümünde eserin ithaf edildiği kişi olarak hem de konulara örnek olarak verilen şiiirlerde ismi geçen Sinan Paşa'nın da bilinen Sinan Paşalardan hangisi olduğuna dair net bir şey söylemek mümkün değildir. Zira Osmanlı'da' Sinan Paşa ismiyle meşhur olan dört sadrazam bulunmaktadır. "...*merd-i meydân-ı belâgat ve dilîr-i 'arşa-i feşâhat muhibb-i büleğâ ve şefîk-i fuşahâ*" şeklinde belagat ve fesahat terimleriyle övüldüğü için adı geçen Paşa'nın *Tazarrunâme* yazarı olup 1486 tarihinde ölen¹⁴ Sinan Paşa olduğu akla gelmektedir. Zira bu dört Paşa içinde edebiyatla en çok uğraşan kişi *Tazarrunâme* yazarı olan Sinan Paşa'dır. Hadım Sinan Paşa, Yavuz Sultan Selim zamanında Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği ve iki defa da sadrazamlık görevlerini yapmıştır. Sadârete getirilişinin hemen ardından Güneydoğu Anadolu bölgesinde Osmanlı hâkimiyetini sağlamak için Diyarbakır yöresi seraskerliğiyle görevlendirilmiş ve 1517 Ridâniye savaşında şehit olmuştur.¹⁵ Yavuz Selim'in "Gerçi Mısır'ı aldık ama Sinan'ı kaybettik" sözlerinden de anlaşılacağı üzere güvenilir bir devlet adamı olan Hadım Sinan Paşa, Diyarbakır serdarlığı dolayısıyla Şerîfi'nin bu eseri ithaf ettiği kişi olabilir. Koca Sinan Paşa, Yemen Fâtîhi" lakabıyla anılmakta ve Mısır beylerbeyliği yanında, sarayda ve ulema arasında kendisine bağlı olan adamlar sayesinde beş defa sadrazam olmasıyla da meşhur olmuş ve 1596 yılında vefat etmiştir. Kaynaklarda ulemânın ilmini beğenmeyen biri olarak tarif edilmektedir.¹⁶ Cigalâzâde Sinan Paşa ise, bugün İstanbul'daki Cağaloğlu semtine adını veren ve Erzurum ve Şam Beylerbeylikleri ile Kaptanıderyâlık vazifelerini de yapmış olan bir sadrazam olup 1606'da ölmüştür.¹⁷ Kaynaklarda kendisinin şiir ve sanatla ilgili olduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ölüm tarihleri bilinen bu dört Sinan Paşa'dan hangisinin Şerîfi tarafından övülen paşa olduğu konusunda fikir yürütmek için Şerîfi'nin ölüm tarihini bilmek gerekmektedir. Fakat yukarıda bahsettiğimiz Diyarbakırlı Şerîfi'nin de ölüm tarihi konusunda elimizde net bilgi bulunmamaktadır. Ali Emîrî, Şerîfi'nin 1524'de öldüğünü söyler. Şerîfi'nin Cem Sultân'ın yakınlarından olup Arapça, Farsça ve Türkçe'de şiir yazabilecek kadar bu dilleri iyi bildiğini ve *Şehnâme*'yi tercüme ederek Sultan Gavri'ye sunduğunu söyleyen Mehmed Tâhir, şâirin Mısır'da 1544'te öldüğünü belirtir. *Tuhfe-i Nâilî*'de ise Şerîfi'nin 1532'de

¹⁴ Aylin Koç, "Sinan Paşa", C. XXXVII, *DİA*, İstanbul 2009, s. 230.

¹⁵ Şerafettin Turan, "Hadım Sinan Paşa", C. XV, *DİA*, İstanbul 1997, s. 7.

¹⁶ Mehmet İpşirli, "Koca Sinan Paşa", C. XXVI, *DİA*, Ankara 2002, s. 137.

¹⁷ Mahmut H. Şakiroğlu, "Cigalâzâde Sinan Paşa", C. VII, *DİA*, İstanbul 1993, s. 526.

öldüğü söylenmektedir.¹⁸Bu üç kaynağa bakarak 1524, 1532 veya 1544 yılında ölmüş olduğunu kabul edebileceğimiz Diyarbakırlı Şerîfi'nin bu eseri sırasıyla 1597 ve 1606 yıllarında ölen Koca Sinan Paşa ile Cigalâzâde Sinan Paşa'ya değil de 1486 yılında ölen *Tazarrunâme* yazarı Sinan Paşa'ya veya 1517 yılında Ridâniye Savaşı'nda şehit olan Diyarbakır Seraskeri Hadım Sinan Paşa'ya sunmuş olma ihtimali kuvvetlenmektedir.

Bu çalışmada eserin muhtevası ve belâgat tarihi içindeki yerine işaret etmeyi amaçladığımız için şimdilik eserin hangi Şerîfi tarafından yazılıp hangi Sinan Paşa'ya sunulduğu meselesi hakkında yukarıda verilen bilgilerle yetiniyoruz. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında *Hadikatü'l-Fünûn*'un bölümlerinin geniş özeti ve eserin genel değerlendirilmesi yapılacaktır. Eser hakkında değerlendirme yapılırken “giriş” dışındaki bölümlerin sadece tanımlamaları ve verilmesi zorunlu olan bazı açıklamaları aynen alınacak, bölümlerin muhtevası özetlenerek sunulacaktır. İlgili bölümlerde yer alan Arapça ve Farsça şiirler yazılmayacak fakat örnek olarak verilen Türkçe şiirlerin büyük bölümü çalışmamıza alınacaktır. Oldukça kapsamlı olan bu eserin geniş bir şekilde tanıtılabilmesi amacıyla, eserin bölümlerinin özetlenmesiyle yetinilecek ve yukarıda kısaca değindiğimiz diğer Türkçe belâgat eserleriyle karşılaştırılması veya anlatılan konuların ayrıntılı yorum ve değerlendirilmeleri yapılmayacaktır. Eserle ilgili bu tür ayrıntılı yorum ve değerlendirmelerin metnin tamamının yayımlanmasından sonraki çalışmalarda daha iyi yapılabilmesine inanıyoruz.

Eser, 1b-2b arasında yer alan ve Cenâb-ı Hakkve Hazret-i Muhammed'in övüldüğü bölümle başlamaktadır. Manzum-mensûr karışık olarak yazılmış olan bu bölüm, Şerîfi'nin şiir ve nesir dili hakkında bilgi vermesi amacıyla aşağıya aynen alınmıştır.

*“Hamd-i bî-kerân u senâ-yı bî-pâyân ol Hâlık'ul-ins ve'l-câna ki
‘andelbân-ı gülistân-ı belâgat ve tûtiyân-ı şekeristân-ı feşâhat gülzâr-ı
midhatinde zâr u sergerdân ve sebze-zâr-ı vahdetinde dem-beste vü
hayrân kalmışlardır. [Rubâ’î]*

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

*Hamd ol Hâlık ki oldı hîred hayrânı
Midhati gülşeninün bülbül dil-i nâlânı
Murğ-ı ‘aklum idicek seyr-i şifâtı çemenin
Oldı zâtı gülinün ‘ışk ile ser-gerdânı*

¹⁸ Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Naili* (haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001, C. II, s. 486-487.

[Neşir]: ve tesbîhât-ı zâkiyât ve taḳdîsât-ı şâfiyât ol Hudâ-yı pâk-zâte ki müsebbihân-ı mesâcid-i ins ve temcîd-ḥânân-ı mecâlis-i ḳuds câmi'-i ḳudretinde ḥayretle rûkû' ü sücûd ve mecâmi'-i saḫvetinde dehşetle ḳiyâm u ḳu'ûd eylemişlerdür. **[Rubâ'î]**

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Şenâlar ol şehe kim zümre-i melek ü ricâl
Yusebbihüne lehû bi'l-ḡuduvvi ve'l-âşâl¹⁹
Şu resme Ḥâlîḳ-ı bî-çündür ol Hudâ-yı Kerîm
Kim oldur iki cihânda müyessirü'l-âmâl

Ba' dehû şalāvât-ı tayyibât ve taḫiyyât-ı muḫayyebât ol eblaḡ-ı bülegâ-i benî Âdem ve eḫşâḫ-ı füşâḫü'l-Arab ve'l-Acem ḫabîb-i Hudâ Muḫammed Muştafâ üzerine olsun ki büstân-ı cihân gülleri anuñ yüzi şuyına zîbâ vü bahâristân-ı süḫan bülbülleri anuñ 'ışḳına ḡüyâ olmuşlardur. **[Rubâ'î]:**

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

Biñ şalāvâtla selâm ey rüsülün sultânı
Saña vü âliñe ḳılsun beşerün Raḫmânı
Nice medḫ idebilem ben seni kim şevket ile
Oldı meddâḫ saña yir ü göḡün Sübhânı

[Neşir]: ve selâm-ı bî-nihâye ve peyâm-ı bî-ḡâye ol maḫbûb-ı Hudâya ki ḫoros-ı 'arş ve murḡân-ı melek anuñ muḫabbetine tesbîḫ-ḫân ve âsiyâb-ı sipihr ve tûlâb-ı felek anuñ âb-ı rüyına ser-gerdân olmuşdur. **[Rubâ'î]**

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

Ṭulû' idince ḫabîb-i Hudâ-yı celle celâl
Cihâna raḫmet idübdür o Ḥâlîḳ-ı Müte'âl
Ne resme medḫ idesin anı terk ḳıl lâfi
Çü midḫatinde göñül murḡı ḳaldı deng ü lâl

Şerîfi, *Hadîkatü'l-Fünûn*'u yazma sebebini eserin 2b-4b sayfaları arasında yer alan “sebeb-i te'lîf” kısmında gayet süslü ve uzun tamlamalardan oluşan cümlelerle beyân ve bedî ilimlerinin edep ilimleri içerisindeki yerine işaret ederek açıklamaktadır. Ona göre beyan ve bedî “*edep ilminin yanağındaki elmacık kemiği, gözünün nuru, burnunun güzel kokusu, dışındaki yemek ve çerağındaki kıvılcım*”dır. Bu ilimler, Kur'ân-ı Kerîm'in sırlı hazinelerinin kilidi ve Kur'ân yolunda yürüyenler için yol gösterici yıldız ve lamba görevi görmektedir. Şerîfi'ye göre edep fenleri içinde beyân ve bedî gibi sağlam ve faydalı bir fen yoktur. İnsanlar sözün zayıfını ve sağlamını, güzel veya çirkin olanını birbirine karıştırdıkları ve özellikle de beyân ilminin ne olduğu ve sözün

¹⁹ “Orada sabah akşam O'nu (öyle kimseler) tesbih eder ki...” (Nür 36).

nasıl olması gerektiği konularında bir kargaşaya düştükleri için kendisi bu konuda bir eser yazmaya karar verdiğini söyler: “*Haķır daħı murād idindüm ki bu ‘ilmüñ me‘āliminüñ ve rüsūminüñ ihyāsına sebeb ve muzmerinüñ ve mektūminüñ izhārına vesīle olsun için bu fende Hadīkatü’l-Fünūnla müsemmə bir muhtaşar icād idem*” sözleriyle bu amacını ifade eden Şerîfi, güzel sözün ve şiirin nasıl olması gerektiğine dair yazdığı bu kitabın ileride yazılacak başka kitaplar için işaretler taşıyacağına inandığını ifade eder.

Şerîfi, bu eserini “*merd-i meydān-ı belāgat ve dilir-i ‘arşa-i feşāhat muħibb-i büleġā ve şefīķ-i fūşahā ki ħāk-i deri merci‘-i fużalā ve merkez-i zurefā ve mecma‘-ı şürefā ve maṭlab-ı ehl-i şafādur*” şeklinde övdüğü Sinan Paşa’ya ithaf eder ve *Hadīkatü’l-Fünūn*’da Sinan Paşa için yazdığı birçok şiir bulunduğunu belirterek aşağıdaki kıtayı verir: [*Kıf‘a*]

meḫ‘ülü fā‘ilātün meḫ‘ülü fā‘ilātün

*Cūd u şecā‘ati hem mānend-i Ḥaydar ey dil
Luṭf işşı bir saħīde cem‘ itdi Ḥaķ Te‘ālā*

*Başın bıraġa düşmen baġrın delüp ġamından
Heycāda nīze çekse ya‘nī Sinān Paşa*

*Anuñ keḫ-i seħāsı bezl itmede cevāhir
Degüldür aña ki nisbet bir kaṭre yedi deryā*

*Ey şehsüvār-ı devrān düşdüm ayakda ħaldum
Destüm tut imdi luṭf it yāb yāb ayaklanam tā*

*Gün gibi şöhretile tuta bu kā‘ināti
Bir zerre iltifātüñ olursa bana hemtā*

*Olsun senüñ du‘ācun dāyım Şerîfi benden
Her şubħ u şām olunca zikrūñle itsün ihyā*

*Dāyım murādum oldı şevketle ser-firāz ol
Dökülsün ayaġuña virüp serini a‘dā (3b-4a)*

Sebeb-i te’lif bölümünün sonunda bu eseri okuyanlardan “...ve mercūdur ki buña nażar iden ehl-i ‘irfān bu faķirüñ rüħını bir du‘āyla şādān ve nāķış yerlerini itmāma sa‘y idüp ‘aybumuzı dāmen-i luṭflarıyla örtüp a‘dā gözinden pinhān eyleye” ifadeleriyle dua isteyerek kendisinin kusurlarına bakılmamasını rica eder ve aşağıdaki rubâiyi verir:

[Rubā'î]:

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

*Her ki nokşānum görüp tekmline ikdām ide
Dilerem Allāh anuñ eksüklerin itmām ide
Kim ki örtüp 'aybumı pinhān ide agyārdan
Cümle 'aybın setr idüp Settār aña in'ām ide (4a)*

*Hadikatü'l-Fünûn'un bölümlerinin muhtevâsı şu sözlerle özetlenmektedir:
"Bu risâle-i müstakîme bir muqaddime ve iki bâb ve bir hâtîme üzerine tertîb olındı.
Muqaddime belâgat ve feşâhatüñ ta'rîfini tebeyyün ve ikisi beyninde olan farkı ta'yîn
eyler. Bâb-ı evvel fûnûn-ı beyân ve bedî'üñ eşref-i eşrâfını beyân ve eltaf-ı eltafını
'ıyân eyler. Bâb-ı şânî şinâ'at-ı bedî'den hâlâ şu'arâ-i zamâne kıtında mu'teber olan
fünûnı izhâr eyler. Hâtîme daği şu'arâ beyninde vâkı' olan eşyâyı iş'âr eyler." (4a-b)*

Bu ifadelerden sonra eserin 4b-6a sayfaları arasında yer alan mukaddime bölümüne geçilmektedir. Bu bölümde belâgat ile fesahatin tanımları verilerek ikisi arasındaki fark açıklanmaktadır. Şerîfî'ye göre, belâgatçilerin çoğu belâgatin fesahatten farkı konusunda söz söyleyememiş, bu iki terimi aynı anlamda kullanmışlardır. Hatta Cevherî gibi büyük bir dilcinin bile *Sıhah*'ında bu hataya düştüğünü ifade eder.²⁰ Daha sonra bazı belâgatçilerin "*belâgat hüsn-i me'ânî-i kelâmdur ve feşâhat hüsn-i elfâz-ı kelâmdur*" şeklindeki açıklamasını alıntılar ve bu konuda daha fazla söz söylemeye gerek olmadığını ifade ederek fesahat konusunda açıklamalar yapar. Ona göre belâgatçilerin fesahat için dedikleri "*feşâhat kelâmuñ ta'kıdden hulûşudur*" sözü fesahatin tanımı için yeterlidir. Bu tanımlamadan sonra fesahat için önemli bir husus olan ve kelimedeki anlaşılma güçlüğü anlamına gelen garâbet terimine "*şol lafz-ı şâz ki nâ-mefhûm ve şol garîb ki gayr-ı ma'lûm ola anuñ isti'mâli feşâhat degüldür*" sözleriyle işaret eder.

Şerîfî, belâgati "*belâgat, bir recül 'ibârâtile kalbinde olan şey'üñ haqîkatine irişmekdir ammâ ki ma'a icâz bi-lâ ihlâl ve itâle bi-lâ imlâl ola*" şeklinde tarif ederek belîğ ibarenin manasına hâle gelmeyecek şekilde kısa veya muhatabı sıkmayacak şekilde uzun olabileceğini belirtir. Bu bölümde, hazret-i peygamberin ²¹البيان لسحرا hadisini veren Şerîfî, icâz konusuna

²⁰ Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 400/1009'dan önce) aslen Türk olup *Tâcü'l-lügâ* sözlüğüyle tanınan Arap dili âlimidir. *Tâcü'l-lügâ*, *Sihâhu'l-lügâ* veya kısaca *Sihâh* diye bilinen ve sadece sahih kelimeleri ihtiva eden meşhur sözlüğü Arap sözlükçülüğü tarihinde tertip itibarıyla yeni bir çığır açmıştır. (Hulûsî Kılıç, "Cevherî, İsmâil b. Hammâd", C. VII, *DİA*, İstanbul 1993, s. 459.)

²¹ "Beyanda sihir vardır", *Sahîh-i Buhârî*, C. XII, (çev: Mehmed Sofuoğlu), Ötüken, İstanbul 1988, s. 5791.

geçerek îcâzı, îcâz-ı kısar ve îcâz-ı hazf adı altında iki kısımda inceler. Bu bölümde îcâz-ı kısar “*taḳlîl-i lafz ve teḳşîr-i ma‘nâdur*” şeklinde tanımlanmakta ve örnek olarak verilen iki âyetin îcâzla ilgili yönleri birer cümleyle izah edilmektedir:

²²“فاصدع بما تؤمر” *pes bu âyet-i kerîme üç kelimedür cemî‘-i me‘ânî-i risâleti müştemildür*”

²³خذ العفو وامر بالعرف و اعرض عن الجاهلین *bu âyet-i kerîme cemî‘-i mekârim-i ahlâḳı cāmî‘dür*” (5b)

İcâz-ı hazfî ise “*îcâz-ı ḥazf mezkûr ile ḡayr-i mezkûrdan istiḡnâdur*” şeklinde kısaca tanımlayan Şerîfî, ²⁴و لكن البرّ من التقى و لكن البرّ من التقى ²⁵şeklinde olduğunu ve bu âyette iyi davranış anlamına gelen “بر/birr” kelimesinin cümleden eksiltildiğini söyler.

Mukaddime kısmını bu açıklamalarla bitiren Şerîfî, Bâb-ı Evvele geçer. Bu bâbda “*fünûn-ı beyânüñ eşref-i eşrâfinı beyân ve şinâ‘at-i bedî‘üñ elḫaf-ı elḫafını ‘ıyân*” (6a) eyleyeceğini ifade eden yazar, bu fennin bütün meselelerinin önemli olduğunu fakat belâgatçilerin yanında on tanesinin (teşbih, istiâre, tevriye, tenâsüb, te’kîd, tazmîn, iktibâs, aks-i cümel, kalb, tecnîs) çok makbul, bunlar içinde de “*inde'l-büleḡâ ḡâyet derecede mergûb ve beyne'l-fuşeḫâ nihâyet mertebede maḫlûb*” olanın teşbih, istiâre ve tevriye olduğunu ifade ederek bâb-ı evveli bu üç sanatın anlatıldığı üç fasla ayırdığını belirtir.

Fasl-ı Evvel: 6b-40b sayfaları arasında yer alan bu fasıl, teşbih beyânındadır. *Hadîkatü 'l-Fünûn*'un en kapsamlı bölümü olan bu bahse teşbihin tarifıyla başlanmaktadır: “*teşbihe iki şey'üñ ba‘zı şıfatda iştirâkine delâlet dîrler.*” (6b) Teşbihin sarîh ve aklî olmak üzere iki kısımda incelenebileceğini söyleyen Şerîfî, sarîh teşbihi aşağıda verildiği gibi dört kısma ayırarak örneklendirir:

Ḳısm-ı evvel şüretde ve şekilde teşbihdür. Yuvarlak şeyi küreye benzetmek

Ḳısm-ı şânî levnde teşbihdür: Saçı geceye benzetmek

Ḳısm-ı şâliş şüretde ve levnde ma‘an teşbihdür. Nergisi sarı inciye benzetmek

²²“(Ey Muhammed!) Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy”, (Hicr Sûresi: 94)

²³“Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir”, (A’raf Sûresi: 199)

²⁴“Ama iyi davranış, takva sahibi insanın (davranışındır)”, (Bakara Sûresi: 189)

²⁵“Ama iyi davranış, takva sahibi insanın davranışındır”

Qısm-ı rābi^c tabiat ve yaratılışda teşbīhdür. Cesur insanı aslana, cömert kişiyi denize benzetmek. (6b-7a)

Aklî teşbih hakkında açıklama yapmayan Şerîfî sadece “*bunuñ mişâli benî'l-mühleb hakkında dinilen beyt gibi*” diyerek aşağıdaki Arapça beyti vermektedir:

من تلق منهم تقل لاقيت سيدهم

مثل النجوم التي يهدى بها السارى²⁶

Daha sonra sarîh ve aklî teşbih arasındaki farkı “*şarîhde aşlı fer^c ve fer^ci aşl kılmak mümkündür. Meşelâ meşâbîh nücüm gibidür ve nücüm meşâbîh gibidür dersin ve teşbîh-i ‘aklîde bu mümkün degüldür(7a)*” şeklinde açıklayan Şerîfî teşbihin yedi türü olduğunu söylemektedir(8a-10b). Aşağıda bunların kısa açıklamaları ve Türkçe örnekleri verilmiştir:

“Teşbîh-i Muṭlak: *Beyne'n-nās meşhūr ve ma'rūfdur. Bu bir şey'i bir şey'e edāt-ı teşbîhle teşbîh eylemekdür ki bu ‘Arabîde “ك”dür veya anuñ maḳāmına ḳāyim olundur. Fārisîde “mānend” ve “çün” ve Türkîde “gibi” ve “benzer” lafızlarıdır.*

Teşbîh-i meşrūt: *Bu bir şey'i bir şey'e bir şartile teşbîh itmekdür.*

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

Serv oḳırdum ḳadūñe servde refṭār olsa
Gonca dirdüm femūñe goncada güftār olsa

Teşbîh-i tafḏîl: *Bu bir şey'i bir şey'e teşbîh idüp soñra rücū^c idüp müşebbehî müşebbehün bih üzerine tafḏîl lafzî veya ma'nevî ile tafḏîl eylemekdür.*

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Āfītābı nice teşbîh ideyin ruḥsāruña
Sen sa'ādet nūrsın ol ḥāke düşmiş bir zelîl

Teşbîh-i Mü'ekked: *Bir şey'i bir şey'e ma'nā yöninden teşbîh eylemekdür edāt-ı teşbîhi irād itmeksizin. Buña mü'ekked didüklerine vech budur ki bunda müşebbehün bih müşebbehüñ ‘aynı ḳılınmağla teşbîh te'kîdlendi zîrā “lü'lü yağdurdı nergisden” dir. Murād nergise benzeyen gözden lü'lüye benzer göz yaşı aḳıtdı dimekdür.*

‘Aks: *Bu iki şey'i aḥz idüp daḫi bunı aña ve anı buna teşbîh eylemekdür.*

²⁶ O kabileden birini gördüğünde/onunla bir araya geldiğinde “gece yolculuk yapanların onunla yollarını buldukları yıldızlar gibi olan ulularına kavuştum” söyle.

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

*Vaşl olurken yār ile gören beni
Şöyle zan eyler ki ol ben ü ben ol*

Izmār: Bu bir kažiyye zıkr eyleyüp ba' dehā bir kažiyye dađı zıkr eylemekdür ki anuñ kažiyye-i üläya teşbîh-i ızmar eyleyicek aślā irtibātı olmaya. Pes imdi bunda egerçi teşbîh mezkür degüldür ammā ki muzmer ü maqşüddür.

mef' ülü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

*Şol şehr içinde durma ki hāzık tabîb yok
Bir dağı şol mahallede meyhāne olmaya*

Tesviye: Bu iki şey 'i ahz idüp ma'an bir şey 'i āhere teşbîh eylemekdür.

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

*Senüñ fülful beñüñ varsa benüm dāğ-ı siyāhum var
Senüñ sünbül şaçunñ varsa benim de dūd-ı āhum var*

Teşbih çeşitlerinden sonra “bāb-ı teşbîh belāgat ve feşāhatün gāyetde eşrefi olduğı ecilden bu bābda serāpā maħbūbı on toķuz nev' üzerine medħ eylemişlerdür ve dikkat yüzünden müya bālālık virmişler(10b)” açıklamasını yapan Şerîfi, sevgilinin “mûy, pîşāni, ebrû, çeşm, müjgân, rûy, hat, hâl, leb, dendân, dehân, zenahdan, gerden, ber, sâ'id, engüş, kadd, miyân, sâk” gibi fiziksel özelliklerinin şiirde nelere nasıl benzetildiklerini eserin 10b-39a sayfaları arasında ayrı ayrı bölümler halinde olmak üzere 19 kısımda incelemiştir. Bilindiđi gibi sevgilinin fiziksel güzelliğine ait unsurların şiirde ne tür teşbih ve mecazlarla ele alınabileceğini gösteren eserler yazılmıştır. Şerafeddin Râmî'nin Fars ve Türk edebiyatlarında büyük ilgiye mazhar olan *Enisü'l-uşşāk*²⁷ isimli eseri de 19 bāb üzerine yazılmıştır. *Bahru'l-maârif* ve *Miftahu't-teşbih* gibi teşbihi konu edinen eserlerin yazarları gibi Şerîfi'nin de bu eserden faydalanmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu düşünüyoruz. *Hadikatü'l-Fünûn*'da teşbih bahsi, Şerîfi'nin teşbih çeşitlerini bir araya getirdiği, aşığıda verdiğimiz Türkçe şiiriyle bitmektedir.

Li-müellifihî hāze'l-meşneviyyil-mergüb fi vaşf-ı cemr' a'za' il-maħbūb***mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün***

*Elā ey server-i ħübān-ı 'ālem
Sipeh-sālār-ı maħbūbān-ı 'ālem*

²⁷ Turgut Karabey, Numan Külekçi, *Habib İdrisî; Enisü'l-Uşşāk - Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar*, Ecdad Yayınları, Ankara 1994.

*Siyāh zülfün esīr itdi cihānı
Ki bend itdi niçe şāhib-ķırānı*

*Eger görseydi sen zühre-cebīnī
Çala nāhīd şevķından defīni*

*Ne siħr itdi baña kaşuñ hilālī
Ki gözden dem-be-dem ğitmez ħayālī*

*Gözün siħri degül taķrīre ķābil
Benüm ‘aynum çün oldı çāh-ı Bābil*

*Müjeñ gör sīneme şāhā ne çekdi
Bir oķ urdı anā kim cāna geçdi*

*Görüp gün yüzün ey ħurşīd-peyker
Ķamaşur gözlerün Allāhu Ekber*

*O bīnī şafħa-i rūyuñda kem-yāb
Elifdür çekdi ay üstüne küttāb*

*Göründi gün gibi gözüne çün düş
Kulağuña çeküpdür māh-ı nev ğüş*

*Ķaķ-ı reyħānuña yazmaz mişālī
Ola Yāķütüñ er yüz biñ kemālī*

*Ger ol ħāl-i siyāhı görse bir şeb
Olurdu münħasif çarķ üzre kevkeb*

*Leb-i la‘ lüñ n’ola şorsam mükerrer
Kim oldur şīr u ħurma şīr u sükker*

*Dişinün ħasreti ey māh-ı ğarrā
Ķılupdur göz yaşın ‘ıķd-ı Süreyyā*

*Yazan vaşf-ı dehānuñ ser-ķalemden
Vücūda nokta vaz‘ itmiş ‘ademden*

*Niçe İskenderi ol çāh zeneħdān
Şuya iltüp şusuz getürdi iy cān*

O sīmīn gerdenün kāfūra beñzer

Ya başı çarha irmiş nūra beñzer

*Tenüñ yumşaq harîr ü perniyândan
Anuñçün sevdi gönlüm seni cāndan*

*Hamāyil olsa boynuma o sâ'id
Olurdi bahtum ol demde müsâ'id*

*Niye destüñ bulaşmış kana beñzer
Ki pençeñ pençe-i mercāna beñzer*

*Ser-efrāz oldı kıddün serve beñzer
Kātında pāymāl oldı şanavber*

*Kılı kırkır yaran
Miyānuñ vaşfin itmiş cānda pinhān*

*O nāfeñ nāfe-i tātāra dönmiş
Hemīn-dem külbe-i 'aṭṭāra dönmiş*

*Çü sensin bezm-i cān içinde sākī
Ayaq şun öpem ol billūr sākī*

*Hasendür hüsniye nāmuñ hasensin
Şerîfî bendedür sulṭānı sensin*

*Tamām oldı burada vaşf-ı a'zā
Benüm eksüklüğüme kalma şāhā (39b-40b)*

Faşl-ı şānî: İsti'āre beyānındadır. Şerîfî bu bölümde (40b-45a) istiareyi şöyle tarif eder: “sen bil ki egerçi isti'āre mecāzdan kısmıdır velî haḳîḳatde teşbîhdür ki lafzen ve taḳdîren edāt-ı teşbîh andan ḥazf olunmuşdur.” (40b)

İstiare iki kısımda incelenmiştir: İsmî ve fiilî istiare. İsmî istiare için “şey'üñ 'ğayrini 'aynı kılırsun” diyen Şerîfî buna örnek olarak “bir aslan gördüm” cümlesini vermekte ve “zîrā sen recüle esed dimiş olduñ esed recülüñ 'ğayriken” açıklamasını yapmaktadır. Şerîfî bu bölümde “sen bil ki ne bir kimse bu ikisinüñ birbirine müşābehetde kıl ü kāl ve ne bu ikisi beyninde olan farkda keşf-i maḳāl itmiş ammā ḥaḳîr eydürin” sözleriyle ismî istiare ile teşbih-i mü'ekkedin birbirine karıştırıldığını ve kimsenin bu konuda açıklama yapmadığını ifade ederek “bu ikisi beyninde fark oldur ki teşbîh-i mü'ekkedde edāt-ı teşbîh maḳzūf-ı muḳadderdür ve isti'ārenüñ şu kısmında maḳzūf-ı 'ğayr-i muḳadderdür” sözleriyle kendisi bu farkı ortaya koymaya çalışmıştır.

Fiilî istiare için de “şey ’üñ ğayrıya mensüb olanı şey ’üñ kendüye mensüb kılursun” açıklaması yapıldıktan sonra ²⁸ واحفض لهما جناح الذل من الرحمة âyeti örnek verilmekte ve “pes imdi bunda zül için cenâh işbât olunmuşdur. Hâlbuki zülde cenâh olmaz belki tuyûr maķûlesinde olur” sözleriyle âyetteki fiilî istiare izah edilmektedir. Fiilî istiarenin de dört kısma ayrıldığını söyleyen Şerîfî, bu kısımları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ardından da istiareye dâhil olduğunu söylediği “tecrîd-i istiâre” ve “tevşîh-i istiâre” isimli iki sanattan daha bahseder.

Bu kısmın sonunda “ulemâ-i beyân beyninde temsîl ve kinâye egerçi şinâ’atân-i muhte’lifetândur velîk isti’âre gibi mecâz ve fer’-i teşbîh oldukları için isti’âreye ilhâķ itdiler” açıklaması yapılmakta ve temsîl “bir şaķşadan bir kışşaya zuhûr eylese ol muķâbelede ol kışşaya münâsib bir meşel-i sâbıķuñ mefhûmını irâd idüp ol şaķşa isnâd idesin”; kinâyede “bir ma’nâdan ba’zı levâzimiyle ta’bîr edersin” şeklinde tarif edilerek örnekler verilmektedir. Bu bölüm şairin istiâre çeşitlerini bir araya getirdiği, aşağıda verdiğimiz Türkçe şiiriyle bitmektedir.

Li-mü’ellifihî fi cemî’i envâ’i’l-isti’ârât li-medh-i Pâşâ-yı pâk-zât

mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün

*Eyâ şîr ü peleng-i kūh-ı elţâf
Keremle ŗoldı nâmuñ ķâf-ta-ķâf*

*Cenâh olsun saña luţfi ilâhuñ
Mu’inüñ’avnı hem ol pâdişâhuñ*

*Olaldan luţfile peydâ vücûduñ
Bulurdur tâze can bostânı cûduñ*

*Sehâ vü cûdı ķünkim itdüñ ihyâ
N’ola kim fâķa fevt olsa hemânâ*

*Şu resme eyledüñ halka ‘atâyı
Kim öğretdüñ sehâya sen sehâyı*

*Çü luţfuñ dehre gösterdi vefâyı
‘Adem baħrine yutdurdı cefâyı*

*Kerem kânı vefâ deryâsı sensin
Bu baħrünüñ lü’lü-i lâlâsı sensin*

²⁸ “Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir”, (İsrâ Suresi: 24).

*Kerem çarhında rüyuñ aya beñzer
Nezāfetde lüceyn elmaya beñzer*

*Ġamı ref' itdi çün cūduñ cemāli
İder esvedde ebyāz iştı' āli*

*Ağarsun vech-i pākūñ gibi re'süñ
Olasın pīr olup pūr-nūr ke'süñ*

*Nikābın ref' idelden rüy-ı cūduñ
Dilüñ maṭlūbı olmışdur vücūduñ*

*Libās-ı ni'mi çün itdün izāfet
Bulurlar fāḳadan diller ifāḳat*

*Ġarīḳ-i luṭf idüp ḫalḳ-ı cihānı
Baturdun cūda fülk-i āsumānı*

*İdenler saña öykünmek yerāğın
Öñüne ardına iltür ayağın*

*Niçün zıkr itmeye ḫayrile aduñ
Şu merdümler ki çok gördi remāduñ*

*Muḫaşşal cān u dilden bu Şerîfi
Görince sende ol luṭf-ı laṭîfi*

*Didi Ḥaḳ luṭfin idüp sende izḫār
Müyesser kıla maḳşuduñ ne kim vār (45b-46a)*

Faşl-ı şālîş: Tevriye beyānındadır. Şerîfi, “buna ihām ve taḫyîl ve muğālāṭa daḫi dirler ve bunuñ ṭarīḳi oldur ki mütekellim ma'neyn beyninde müşterek olan lafzı tekellüm eyleye ve kendü ma'nā-yı ba'îdini murād idinüb sāmî' ma'nā-yı karîbini murād idindi tevehhüm eyleye (46a)” şeklinde tarif ettiği tevriye için ²⁹والنجم والشجر يسجدان” âyetini örnek vererek “bu âyet-i kerîmede necmden şol nebāt murāddur ki anuñ sâḳı mün'adim ve berbāddur ammā ki sāmî' kevākib murād olundu tevehhüm ider. Siyemmā mütekellim bundan aḳdem bu ma'nā-yı te'kîd idüp şems ve kameri tekellüm ider” diyerek bu âyette geçen ve iki manası olan “necm” kelimesinde “yıldız” anlamının değil de “çemen” anlamının kastedildiğini söyler. Birçok belâgat kitabında ve

²⁹ “Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun eğler.”, (Rahmān Sûresi: 6).

günümüzde bu konuda araştırma yapanlar arasında bile problem olan “ihâm” ve “tevriye”nin farklı sanatlar olup olmadığı meselesine şöyle bir açıklık getirmektedir: “*Şol ki tevriye degül iken tevriye ihâmın ider ve aña ehl-i tevriye ihâm-ı tevriye diyü tesmiye eyles.*”³⁰

Şerîfî bu bölümü, tevriye çeşitlerini bir araya getirdiği, aşağıda verdiğimiz Türkçe şiiriyle bitirmektedir.

Li-mü‘ellifihî hâze’l-ıkt’a fi cemî’i’l-envâ’i’t-tevriye

mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ülün

Giriftârıñdur ey gül bülbül-i dil

Ki sümbüldür saçuñ rüyün durur bāğ

N’ola zerrîn kadeh gülşende bitse

Senüñ nergislerüñ var ey yüzi ağ

Düşüp abdâl-ı dil ‘ışkuñla dağa

Çılupdur sînesin şevküñle pür-dāğ (47a-b)

Bâb-ı şânî. Şerîfî, *Hadîkatü’l-Fünûn*’un ikinci bâbının “*şınâ’at-i bedî‘den hâlâ şu‘arâ beyninde mu‘teber olan fûnûnı izhâr ve fûnûn-ı beyândan zurefâ-i cihân katında müsta‘mel olan şınâ‘ati iş‘âr*” eylediğini ifade ederek bu bâbı 47b-71b sayfaları arasında beş fasl halinde anlatır.

Faşl-ı evvel: kalb beyânındadır. Şerîfî kalb sanatının tecnîsin bir alt dalı olduğunu fakat ondan daha güzel bir sanat olduğu için tecnîsden önce ele alınacağını ifade eder ve “*kalb oldur ki evvelâ bir kelimeyi zîkr eylesesin şâniyâ ma‘kûs-ı kulüb ziyâdesiz ve noksansız ol kelimeyi tekrâr zîkr eylemekde bir hoşça fikr eylesesin*” şeklinde tarifini yaparak kalb sanatını *maqlûb-ı müstevî*, *maqlûb-ı küll*, *maqlûb-ı ba‘z* ve *kalb-i mücennaḥisimleri*yle dört kısımda incelemektedir. Bu fasl, kalb çeşitlerinin bir araya getirildiği, aşağıda verdiğimiz Türkçe gazelle bitmektedir:

Gazel li-mü‘ellifihî fi cemî’i aḡşâmi’l-ḡalb

mef’ülü fâ‘ilätü mefâ’îlü fâ‘ilün

‘Âdetken eylemek ḡulina şâhlar ‘aḡā

³⁰ Bu konuyla ilgili olarak, tevriyeden ayrı bir de ihâm sanatı olamayacağını, bu yanlışlığın durumun farkında olmayanlarca tekrarlanarak “kendi geleneğini oluşturduğunu vurgulayan bir çalışma için bkz: M. A. Yekta Saraç, “Tevriyedeki İhâm”, *İlmî Araştırmalar*, sy. 13, 2002, s. 133-149. Konuyla ilgili iki çalışma için bkz: Menderes Coşkun “Edebî Sanatlardan İhâmın Tanım Problemi Üzerine Düşünceler”, *Türk Dili*, sy. 600, 2001, s. 882-890; Menderes Coşkun “Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies*, C. II, sy. 4, 2007, s. 248-261.

Niçün ider ki bendeden ol padişâh ibâ

*Gördünse rüy-ı yâri alınma raķıbden
Def' idiser bürüdeti çün âteş-i şitâ*

*Götür hicâbı yüzünü göster niķâbın aç
Naķş-ı cemâlün eyledi çün levh-i dilde câ*

*Şol serverün ki gün gibi başı semâdadur
Pâmâl-i zülfün oldı senün şubh-ile mesâ*

*Baş egme ger felekse bahîl âsitânına
Aç ol Şerîfî tütme deniler yanında câ (48b-49a)*

Faşl-ı şânî: tecnîs beyânındadır. Bu bölümde cinâs konusu *tecnîs-i tām*, *tecnîs-i nâķış*, *tecnîs-i zâyid*, *tecnîs-i mürekkeb*, *tecnîs-i mükerrer*, *tecnîs-i muţarraf*, *tecnîs-i haţî*, *tecnîs-i müşevveş*, *tecnîs-i işâretisimleri*yle dokuz kısımda incelemektedir. Bu fasl, Şerîfî'nin *tecnîs* çeşitlerini bir araya getirdiği, aşağıda verdiğimiz Türkçe mesneviyle bitmektedir

Li-mü'ellifihî hâze'l -meşneviyyi'l -müsellem fi cemî'i aķsami't-tecnîs li-medhi'l-vezîri'l-mükerrem

mefâ'ılün mefâ'ılün fe'ülün

*Elâ ey luţf bahrı cüd kânı
Gören görmez mişâlün kün-fe-kânı*

*Dem-i luţfuñ açup bâğ-ı cinânı
Cemâlün câna göstereceñ cenânı*

*Fünün-ı 'ilm içinde muhteremsin
Ki fazluñla bugün şâhib-'alemsin*

*Yanuñda sehdür her emr-i mu'zam
Ki kılmış himmetün ol Haķ mu'azzam*

*Ķapuñda sürmeyen dem pür-nedemdür
Ķamîde kılmayan kad bî-ķademdür*

*Şu kim eyler Ķapuñda secde gâhî
Anuñ tâ 'arş olupdur secdegâhî*

*Anuñ Ķaddi ki virdüñden kemerdür
Aña kim dir ki 'âlemde kem erdür*

*O kul bilmez cihān içre nesi vār
Ki kapuñ gibi devlet-hānesi vār*

*Sikenderdür didüm ben saña el-hağ
Ferūdün-fer dinilse daħi elyağ*

*Cihān zevkin süren şāhib-‘abādur
Kılan ‘ömrin hebā ehl-i hevādur*

*Ser-i hayl-i efāzıl hayra mā‘il
Ki sensin luḫfile ma‘ḫūle ḫā‘il*

*Ġamuñ ma‘dūm ola ma‘dūd u maḫdūd
Degül fazluñ maḫāmuñ ola maḫmūd*

*‘Adūni ya‘ni k’ol dīv-i racīmi
Süre dergāhdan añ ol Raḫīmi*

*Ögersen ög demādem ol ‘Alīmi
Ki cāhil düşmenüñ oldur ğarīmi*

*Sinān Paşayı hoş medḫ it Şerīfi
Ki delşün sīnemüz ism-i şerīfi (53a-b)*

Faşl-ı şālīs: iştikāk beyānındadır. Bu sanatı “*Bunun tarīki oldur ki aşl-ı vāḫid lügatde kelimeteyni cāmi‘ ola*” şeklinde tarif eden Şerīfi, Matarrazî ve Reşidüddīn Vatvat’ın bu sanatı tecnīsdan saydıklarını belirtir ve bu faslı, iştikāk çeşitlerini bir araya getirdiği, aşağıda verdiğimiz Türkçe rubaisiyle bitirir.

*Li-mü‘ellifihī hāze’r-rubā‘i fi cemī‘i envā‘i’l-iştikāk ḫiṭābe’l-maḫbūb ‘an-
lisāni’l-müştaş*

fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

*Gel benüm gül yanaḫlu maḫbūbum
Bülbül-i dil muḫibbi maṭlūbum
Nice ğarrā idi o ğurre ğarīb
Ki o sâ‘atde ṭoğdı merğūbum (54b)*

Faşl-ı rābi‘: reddü’l-‘acüz ‘ale’s-şadr beyānındadır. Şerīfi, reddü’l-acüz ale’s-sadr’ı “*bunuñ tarīki oldur ki mütekellim kelāminuñ evvelinde zikr eyledügi kelimenüñ ya lafzını veya lafzına muḫārib olanı veya ma‘nāsına muḫārib olanı āḫir-i kelāmda irād eyleye*” şeklinde tarif eder ve bu sanatın beş

temel başlık altında 25 kısımda incelenebileceğini ifade ederek 54b-58a sayfaları arasında anlattığı bunların her birine örnekler verir.

Faṣl-ı ḥāmis: mu‘ammā beyānındadır. Muammā bahsine ayrı bir önem veren Şerîfî, 58a-71b sayfaları arasında anlattığı bu bahse aşağıda verilen girişi yapar.

“*Sen bil ki mu‘ammā bir ‘ilimdür ki sehlü'l-ḥuşûl ve ‘avām u ḥavāş katında maḳbûl ve bu zamānda ekşer ehl-i ṭab‘ aña meşgûl ve bu fennüñ cümlesi bir muḳaddime ve bir ḥātīme ve on toḳuz uşûldür. Muḳaddime māhiyyet-i mu‘ammāyı tebyîn ve muammāyla lügaz beyninde olan farkı ta‘yîn eyler. Sen bil ki mu‘ammā ta‘miyeden müştakdür ve ta‘miye lügatde bir nesneyi şaklamaḳdür ve iştilāḥda erbāb-ı bedī‘ ve ehl-i beyān mu‘ammā deyü bir beytüñ veyāḥûd dahî ziyāde de nām-ı maṭlûbî pinhān itmege dirler.*” (58a)

Muammayı bu şekilde tarif eden Şerîfî muammā ve lügaz arasındaki benzerlikten dolayı karıştırıldığını ifade ederek ikisinin farkını şöyle açıklar:

“*Ve mu‘ammāyla lügaz beyninde fark oldur ki mu‘ammāda intikāl isme ve lügazda müsemmayādur ve lügaz aşḥāb-ı ḳabûl katında ğayr-ı maḳbûldür. Ve ba‘zılar bu ikisi beyninde olan farkı böyle taḳrîr itdiler ki lügaz ‘alā sebîlîs-su‘āl ve'l-cevābdur ve mu‘ammā bunuñ ḥilāfinca bir tarîḳ-i müsteṭābdur.*” (58a)

Şerîfî bunu ifade ettikten sonra lügaz ile muamma arasındaki farkın “lügaz, soru-cevap şeklindedir” diyerek lügaza açıklanmasını yanlış bularak şöyle bir açıklama yapmayı gerekli görmüştür:

“*sen bil ki fark-ı evvel maḳbûl ve fark-ı şānî nā-ma‘ḳûldür. Ve fark-ı şānîyi taḳrîr idenüñ sözi şavāb degüldür. Zirā ba‘zî lügaz vardur ki ‘alā sebîlîs-su‘āl ve'l-cevāb degüldür.*” (58b)

Bundan sonra lügaza birkaç örnek veren Şerîfî, muammaları çözmek için gereken teknik bilgileri açıklamalı örnekler eşliğinde 19 “asıl” başlığı altında inceler. Bu asılların konuları şunlardır: *hesāb-ı cümel; hesāb-ı hendese; rûzlar ve hefteler ve māh u sāl; erḳām-ı burûc; erḳām-ı seb‘a-i seyyāre; esāmî-i ḥurûf-ı kelime; ḳalb ve ‘aḳs; teşbihāt; isḳāṭ-ı ḥurûf-ı kelime; taż‘îf; tañşîf; taḳayyuz; taşḥîf; taşġîr; ḥırz u ka‘b; ‘ibāret-i Türkî vü Fārisî vü ‘Arabî; ḳaç‘-ı ḥurûf; ittisāl-i ba‘zî ḥurûf; ḳuṭr-ı dā‘ire ḥurûf.*

İkinci bâbın bitmesiyle eserine bir hâtīme yazan Şerîfî, bu kısımda (71b-73b) “*şu‘arā beyninde vāḳi‘ olan eşyâyı iş‘ār ve zurefā miyānında zuhûr iden vāridātı izḥār*” eyleyeceğini söyleyerek şairler arasındaki şiir benzerliği, şiir çalma vb. meseleleri altı bölümde açıklar. Belâgatın ilk dönemlerinden itibaren

şiiirin taklit edilmesine dair meseleler hakkında belli kurallardan bahsedilmiştir. Fakat bu meselenin belâgat kitaplarına dâhil edilmesi Kazvîni'nin (öl. 739/1338-39) *Telhîs* isimli eseriyledir. Yekta Saraç, bu meselenin *Telhîs*'te bedî bahsinden sonra "Hâtîme" başlığı altında yer aldığını, dolayısıyla da bu konunun Kazvîni tarafından bedî ilmine eklendiğini ifade eder.³¹ Aşağıda bu bölümler içerikleri hakkında bilgi sahibi olunması için tarif cümleleriyle verilmiştir:

nev'-i evvel: müvârede; bununun *tarîki* oldur ki şu'arâdan biri âher kimse nazm itdüği şey'i bi-'aynihî lafz ve ma'nâsıyla irâd ide. Gerekse anuñla mu'âşır gerekse ğayr-ı mu'âşır olsun. Velik ol nazmı kimseden istimâc itmekizin icâd ide ve müvâredenün ma'lûmdur me'âli lâzım degül mişâli.

nev'-i şânî: muşâlete; bununun *tarîki* oldur ki şâ'ir-i âherün beytini ğaşb ve sirkat yönünden benümdür deyü kendi şi'rinde ibrâz eyleye.

nev'-i şâlis: naql; ve bununun *tarîki* oldur ki şâ'ir-i âherün şi'rinde olan ma'nâyı aHz eyleyüp aHsen *tarîkle* hoş-âyende bir vezn-i selîsde itâ eyleye veyâhüd ol ma'nâda daHi ziyâde kaşd ide veyâhüd ol ma'nâyı bu maġâmuñ ğayri bir maġall-i münâsibde icrâ eyleye.

nev'-i râbî: selh; bununun *tarîki* oldur ki şâ'ir-i âherün beytini nazar eyleyüp mü'tâla'asında kemâl mertebe zabı-ı dirâyet eyleye. Pes andan şoñra ol beytün elfâzını selb idüp ol elfâz ... ğayri elfâzi anuñ maġâmına vaz' eyleyüp mefhüm-i evvele ri'âyet eyleye

nev'-i hâmis: mesh; bununun *tarîki* oldur ki şâ'ir-i âherün şi'rini aHz eyleyüp kendi nefsine taġrîr eyleye. ba'dehu anuñ ġaşşaten ba'zı lafzını veyâ ba'zı lafzı ma'nâsıyla ma'an teġayyür eyleye

nev'-i sâdis: ihtizâ; bununun *tarîki* oldur ki şu'arâdan biri *tarîk-i şi'rde* bir tarz-ı ġâş ibdâ ide pes şâ'ir-i âher bununun icâd eylediği üslûbı ihtiyâr eyleyüp mezhebinde buña iġtidâ ide. (71b-73a)

Eserinin bitiş bölümünde belâgatte vasl-fasl, takdîm-te'hîr gibi konularına değinen Şerîfî eserini bu konulara değindiği aşağıdaki cümlelerle bitirir:

"ba'dehü: sen bil ki deġâyık-ı belâgatdandır; mevzi'-i vaşl u faşlı ve merâtib-i taġdîm u te'ġirün nedür aşlı bilmek pes imdi taġdîm ü te'ġirün ma'rifeti 'ilm-i naġve müte'allıġdür ġaşşaten ve vaşl u faşlun ma'rifeti mevâzi'-i 'atf u istînâf ile ġurûf-ı 'atf mevâzi'inde itmâc itmek teheddisine müte'allıġdür. 'Ämme ve 'inde'l-büleġâ bu bâb-ı a'zamü's-şân deyü tavşîf olundu. Bu ecildendür ki belâgat ba'zılar ġatında böyle

³¹ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, s.271.

ta'rif olundu: البلاغة معرفة الواصل والفاصل ve ba'zilar eydür zemân-ı evvelde gâh olurdu ki 'Arab bir kelâmı tekellüm itse anuñla hemân 'aķabince vahy nâzil olurdu. Pes ol kelâma nazâr görürlerdi ki anuñ içinden hâşşaten bir fâ vâva veyâhüd bir vâv fâya münķalib olmağla ol kelâm mu'ciz-i kâmil olurdu. Allâhu a'lem ve aķkem bi's-şavâb.' (73a-b)

Hadikatü'l-Fünûn' da 33 âyet-i Kerîme ve 11 hadis-i Şerîf konulara örnek olarak verilmiş ve bunların çoğunun da konuyla ilgisi kısa da olsa açıklanmıştır. Eserde yer alan Türkçe şiirler Şerîfi'ye aittir. Şerîfi, eserine kendisine ait 6 rubâî, 2 kıta, 3 mesnevî, 1 gazel, 3 lügaz, 28 muamma ve 7 beyit almıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu şiirlerin çoğu Sinan Paşa övgüsünde yazılmıştır.

Eserde şairi belli olmayan Arapça ve Farsça toplam 190 beyit bulunmaktadır. Şerîfi, *Hadikatü'l-Fünûn'*'a aldığı Arapça ve Farsça yazılmış bazı beyitlerin de şairlerini zikretmiştir. Bu şairlerin isimleri ve beyitlerinin eserin hangi bölümünde yer aldığı aşağıdaki tabloda görülmektedir:

Şairin Adı	Bâb-ı Evvel			Bâb-ı Sâni				
	Teşbih	Istiâre	Tevriye	Kalb	Tecnis	İştikâk	Reddül-acûz Ale's-sadr	Mu'ammâ
İmrü'l-Kays	1							
Ferruhî	1							
Lebid	1							
Tücteri	1				1		1	1
Bediüzzaman	1							
Vava ed-Dimaşki	2							
Harîfi	1			1	4		6	1
Ebu Nüvâs	1			1				
Esirüddin	2							
Seyyid Zülfikar	1							
Reşidüddin Vatvat	1							
Kemâleddin Hâce	1							
Zârî	1							
Şeyh Sa'dî	3							
Hakanî	4							
Zahir Faryabî	6	1						

Emir Mağribî	4							
Yemîni	1							
Şeyh 'Imad	2	1						
Çevganî	1							
Fahredden Irakî	1							
Esedî	1	1						
Hâce Selmân	5	1						
Behiştî	1							
Mevlana Hümameddîn	2							
Rudegî	1							
Şîrvânî	2							
Enveri	2							
Esedî	1							
Tüsteri	1							
Bâverdfî	1	1						
Firdevsi	1							
Unsurî	2	1						
Ercânî				1				
Ağa-yı Tebrizî	1							
Nizâmî	1							
Hafâcî	1	1						
İbn-i Kesîr			1					
İbni Münîr			1					
Ebu Tûmam					1	1	1	1
Matarrazî						1		2
Bestî					2			
Ebu Firas								1
Hamasi								1

Yukarıda geniş bir şekilde özetlemeye çalıştığımız *Hadikatü'l-Fünûn*, gerek belâgat ve fesahat konularındaki ayrıntılı açıklamalar, gerekse de konuların geniş anlatımı ve Türkçe şiir örneklerinin çokluğuyla Türkçe bir

belâgat kitabı görünümündedir. Nitekim Şerîfî de eserinin çalışmamızda alıntıladığımız giriş kısmında bu hususu belirtmiştir. Müellifin eserdeki konulara örnek verirken kendi şiirlerinden başka Türkçe şiirlerden örnekler almaması bir eksiklik olarak görülebilir. Bununla birlikte eserde neredeyse Arapça ve Farsça beyitlerin toplam sayısı kadar Türkçe beyit bulunması ve belâgat konularının Türkçe şiirlerle de izah edilmesi eserin en olumlu tarafıdır. Eserdeki Türkçe şiirlerinden hareketle Şerîfî'nin Divan Şiiri geleneğine, aruza ve belâgat meselelerine hâkim olduğu, çok süslü ve ağır olmayan bir dille şiirler yazdığı söylenebilir. Eserin çalışmamıza da aldığımız manzum-mensur yazılmış giriş bölümünden de anlaşılacağı üzere Şerîfî aynı zamanda iyi bir süslü nesir yazarıdır. Eserde yer alan bütün konulara Türkçe, Arapça ve Farsça beyitlerden örnekler sunan Şerîfî, özellikle muamma ve lügaz konusunda örneklerinin çoğunluğunu Türkçe vermiştir. Gerek muamma konusunun ayrıntılı anlatımı gerekse de kendisinin verdiği çok sayıdaki Türkçe örnek Şerîfî'nin bu konuya özel bir ilgisi olduğunu düşündürmektedir. Şerîfî'nin çalışmamızın birkaç yerinde işaret ettiğimiz gibi klasik belâgat geleneğini doğrudan yansıtmak yerine yanlış ve yetersiz bulduğu görüşleri eleştirmesi, tartışmalı meselelerde kendi görüşlerini de belirtmesi Hadîkatü'l-Fünûn'a orijinal bir çehre kazandırmaktadır. Çalışmamızın başında açıkladığımız sebeplerle Hadîkatü'l-Fünûn'un yazılış tarihi konusunda net bir şey söyleyemesek de gerek eldeki kaynakların eserin atfedildiği Diyarbakırlı Şerîfî'yi XVI. yüzyılın ilk yarısında öldüğünü söylemesi, gerekse de bilinen Sinan Paşalardan birinin XV. yüzyılda diğer üçünün de 16. yüzyılda yaşamaları bu eserin en geç XVI. yüzyılda kaleme alındığını göstermektedir. Zaten çalışmamızda alıntıladığımız mensur ve manzum kısımlardan da anlaşılacağı üzere eser, 16. yüzyıldan daha geç bir zamana tarihlenemeyecek bir üslup ve dil özelliği göstermektedir. Dolayısıyla *Hadîkatü'l-Fünûn*'un şu andaki bilgilerimize göre Türkçe te'lîf edilmiş ilk belâgat kitabı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıntılı şekilde tanıtmaya çalıştığımız bu eserin yakın zamanda tam metninin yayınlanmasıyla belâgat çalışmaları literatürüne zengin bir kaynağın daha ekleneceği şüphesizdir.

KAYNAKLAR

- COŞKUN, Menderes, “Edebî Terimler ve Aruzla İlgili Bir Eser: Ali b. Hüseyin Hüsâmeddin Amâsî'nin *Risâletün Mine'l-Arûz ve Istılâhi's-Şi'r'i*”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul, sy. 8, 2003, s.97-130.
- COŞKUN, Menderes, “Edebî Sanatlardan İhamın Tanım Problemi Üzerine Düşünceler”, *Türk Dili*, sy. 600, 2001, s. 882-890.

- COŞKUN, Menderes, “Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler”, *Turkish Studies*, C. II, sy.4, 2007, s. 248-261.
- ERASLAN, Kemal, “Eski Bir Belâgat Kitabı”, *Birinci Millî Türkoloji Kongresi*, İstanbul, 1986, 6-9 Şubat 1978;
- ERÜNSAL, İsmail, “Muîdî’nin Miftâhu’t-Teşbîh’i” *Osmanlı Araştırmaları*, İstanbul, sy. VII-VIII, 1988, s. 215-272.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, “Belâgat Ekolleri ve Anadolu Belâgat Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 8, 1988, s. 115-127.
- İPŞİRLİ, Mehmet “Koca Sinan Paşa”, C. XXVI, *DİA*, Ankara 2002, s. 137-139.
- KAÇAR, Mücahit, “Şiire Ve Söz Sanatlarına Dâir Bir Mesnevî: Hasan Yâver’in “Kitâb-ı Fenniyye-i Eş’âr” İsimli Eseri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sy. 40, İstanbul 2011, s. 99-154.
- KARABEY, Turgut, vd., *Enîsü’l-Uşşâk-Klasik Doğu Edebiyatlarında Sevgiliyle İlgili Mazmunlar*, Ecdad Yayınları, Ankara 1994.
- KILIÇ, Hulûsî, “Cevherî, İsmâil b. Hammâd”, C. VII, *DİA*, İstanbul 1993, s. 459.
- KOÇ, Aylin, “Sinan Paşa”, C. XXXVII, *DİA*, İstanbul 2009, s. 230.
- Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2000.
- Sahîh-i Buhârî* (çev: Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Yayınları, İstanbul 1988.
- SARAÇ, M.A. Yekta, “Osmanlı Döneminde Belâgat Çalışmaları”, *Journal of Turkish Studies*, Harvard University, C. XXVII, 2004, s. 311-344.
- SARAÇ, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*, 8. Baskı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.
- SARAÇ, M. A. Yekta, “Tevriyedeki İham”, *İlmî Araştırmalar*, sy. 13, 2002, s. 133-149.
- SUMMAK, Abdülkadir, *Miftâhü’l-Belâga ve Misbâhü’l-Fesâha*, Harran Üniversitesi, SBE, Şanlıurfa 1999, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ŞAFAK, Yakup, “Sürûrî’nin Bahrü’l-Maârifî ve Bu Eserdeki Teşbîh ve Mecâz Unsurları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Konya 1997, s. 217-235.

- ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Cigalâzâde Sinan Paşa”, C. VII, *DİA*, İstanbul1993, s.525-526
- TOLASA, Harun, “XVIII. Yüzyılda Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü: Müstakimzâde'nin İstılâhâtü'ş-Şi'riyye'si-I”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Dergisi*, sy. 1, 1982, s. 221-229.
- TUMAN, Mehmet Nail, *Tuhfe-i Naili*, (haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), Ankara 2001.
- TURAN, Şerafettin, “Hadım Sinan Paşa”, C. XV, *DİA*, İstanbul, 1997, s.7-8.
- YAZAR, Sadık, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi, SBE, İstanbul 2011, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- YETİŞ, Kâzım, “XVI. Yüzyıl Başında Yazılmış Bir Kavâid-i Şiiriyeye Risâlesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sy. 29, İstanbul 2000, s. 285-343.

